

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 33.012.61-022.51

DOI: <https://doi.org/10.46644/2708-1834/2020-02.7>

Коваленко О.В.

доктор економічних наук, професор,
*Інженерний інститут
Запорізького національного університету*
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6802-7213>

Єременко Т.В.

магістрант,
*Інженерний інститут
Запорізького національного університету*

Kovalenko Olena, Yeremenko Tetiana

Engineering Institute of Zaporizhzhia National University

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ

RESEARCH OF CURRENT TRENDS OF SMALL AND MEDIUM – SIZED BUSINESS IN ZAPOROZHYYE REGION

Стаття присвячена дослідженню розвитку малого та середнього бізнесу в Запорізькому регіоні. На основі статистичних даних проаналізовано сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу Запорізької області. Визначено основні проблеми, які перешкоджають подальшому ефективному функціонуванню суб'єктів малого та середнього бізнесу в регіоні та потребують нагального вирішення, а також передумови подальшого функціонування досліджених підприємств. Обґрунтовано пропозиції щодо підвищення ефективності підтримки та визначення стратегічних напрямів розвитку малого та середнього підприємництва у Запорізькій області. Розглянуто необхідність принципового сприяння держави розвитку малого і середнього підприємництва. Законодавчі, політичні та консультативні структури підтримки реалізації політики є основними елементами реалізації державної підтримки малого і середнього підприємництва в Україні.

Ключові слова: малий та середній бізнес, підприємництво, розвиток малого та середнього бізнесу, фінансово-кредитна політика, державна підтримка.

Статья посвящена исследованию развития малого и среднего бизнеса в Запорожском регионе. На основе статистических данных проанализированы современные тенденции развития малого и среднего бизнеса Запорожской области. Определены основные проблемы, которые препятствуют дальнейшему эффективному функционированию субъектов малого и среднего бизнеса региона и требующих неотложного решения, а также предпосылки дальнейшего функционирования исследованных предприятий. Обоснованы предложения по повышению эффективности поддержки и определения стратегических направлений развития малого и среднего предпринимательства в Запорожской области. Рассмотрена необходимость принципиального содействие государства малому и среднему предпринимательству. Законодательные, политические и консультативные структуры поддержки реализации политики являются основными элементами реализации государственной поддержки малого и среднего предпринимательства в Украине.

Ключевые слова: малый и средней бизнес, предпринимательство, развитие малого и среднего бизнеса, финансово-кредитная политика, государственная поддержка.

In an economy based on a market foundation, small and medium enterprises occupy a significant place. They are able to withstand monopolistic structures and are the economic basis for containing prices, balancing the interests of market participants, creating and saturating all segments of the market with products and services. The aim of the article is a detailed analysis of the state and problems of the development of small and medium-sized businesses in the Zaporizhzhya region. Based on statistical data, an analysis is made of current trends in the development of small and medium-sized businesses in the Zaporizhzhya region. During 2016-2018 the number of small enterprises in the region increased, the number of medium-sized enterprises remained almost unchanged. Small and medium-sized businesses developed in almost all sectors of the regional economic complex. The largest share of the total number of small enterprises was concentrated in the field of: wholesale and retail trade, repair of motor vehicles and motorcycles; agriculture, forestry and fisheries. Medium-sized enterprises are most concentrated in industry; agriculture; wholesale and retail. It should be noted that in the Zaporizhzhya region in the study period there was a decrease in the number of individuals-entrepreneurs. The following main problems that impede the further effective functioning of small and medium-sized businesses in the region are identified: insufficient environmental friendliness of production, changing business conditions in recent years, low potential for tourism development, insufficient knowledge of the mother tongue and low knowledge of a foreign language. These factors hinder investment in the development of small and medium-sized businesses both by residents and non-residents. In general, the advantages of the Zaporizhzhya region are: a favorable location for doing business, a sufficiently high level of technology and the ability of a business to use the latest technologies and skills of natural sciences, and the competitiveness of production enterprises. So far it is extremely important to implement preventive measures to revitalize the activities of small and medium enterprises; to determine the main strategic and tactical guidelines for the development of small and medium-sized businesses at the regional level; Introduce clear, real and effective ways to effectively and efficiently support their functioning.

Key words: small and medium business, entrepreneurship, small and medium business development, financial and credit policy, government support.

Постановка проблеми. Малі та середні підприємства є невід'ємною частиною соціально-економічної системи країни, що забезпечує відносну стабільність ринкових відносин. Розвиток малого та середнього підприємництва (далі – МСП) і підвищення його конкурентоспроможності мають особливе значення для подолання проблем, що постали перед економікою українських міст, у тому числі й перед економікою м. Запоріжжя. Як показує досвід, сприяння розвитку МСП – неможливе без комплексу послідовних і систематичних дій з боку органів місцевої влади.

Важливість розвитку МСП для м. Запоріжжя зумовлена необхідністю поступового переходу від моделі економічного розвитку, що ґрунтується на діяльності великих підприємств – переробників сировини, до більш диверсифікованої та відкритої економічної моделі на основі МСП з високим інноваційним потенціалом, стійкістю до

кризових явищ і здатністю швидко адаптуватися до нових економічних умов та екологічних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не останню роль для успішного функціонування малого та середнього бізнесу відіграє середовище, в якому він розвивається. Проблема визначення підприємницького середовища присвячені роботи українських науковців: Войнаренко М.П., Говорушко Т.А., Бутенка А.І., Гудзя Ю.Ф., Збарського В.К., Кредісова В.А., Кучеренко В.Р., Сизоненка В.О., Ткаченко Т.П. та ін. Більшість авторів приділяють увагу правовому забезпеченню підприємницької діяльності та державної політики щодо підтримки малого та середнього бізнесу. Не применшуючи значення наукових розробок вітчизняних вчених та аналізуючи їх погляди на підприємницьке середовище можна зробити висновок про те, що дана тема також потребує подальшого вивчення,

і, насамперед, саме у контексті сучасних тенденцій розвитку підприємств малого та середнього бізнесу.

Постановка завдання. Головною метою роботи є дослідження стану малого та середнього бізнесу в Запорізькому регіоні та сучасних тенденцій його розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. На сьогодні розвиток малого і середнього бізнесу відповідає загальносвітовим тенденціям до формування гнучкої змішаної економіки, поєднання різних форм власності і адекватної ним моделі господарства, в якій реалізується складний синтез конкурентного ринкового механізму і державного регулювання крупного, середнього і дрібного виробництва. І якщо крупний бізнес – це скелет, вісь сучасної економіки, то все різноманіття середнього і дрібного підприємництва – м'язи, жива тканина господарського організму. МСП – це один з провідних секторів, що багато в чому визначає темпи економічного зростання, стан зайнятості населення, структуру і якість валового національного продукту [1, с. 61].

Забезпечення ефективного функціонування та розвитку вітчизняних підприємницьких структур в умовах посилення європейської та глобальної конкуренції потребує відповідних інструментів регулювання на різних рівнях управлінської системи – від макро– до мікрорівня. Позитивна динаміка економічного розвитку, як підтверджує світовий досвід, ґрунтується на вмілому високпрофесійному поєднанні національного, регіонального та місцевого бізнесу [9, с. 18].

Для підтримки розвитку малого та середнього підприємництва на регіональному рівні Запорізькою міською Радою прийнято рішення «Про затвердження Програми розвитку малого і середнього підприємництва в місті Запоріжжі на 2017-2021 роки» [6], а також розроблена «Концепція розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на період до 2022 року» [4].

Концепція розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області розроблена на основі принципів розвитку МСП, які визначені у Акті з питань малого

бізнесу для Європи (2008), відповідно до рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку, а також з урахуванням важливості інклюзивного зростання як основи соціально-економічного розвитку регіону.

За підсумками 2017 року кількість малих підприємств в Запорізькій області склала 13 975 одиниць, або 108,5% відносно попереднього року (2016 рік – 12 877 одиниць). Кількість середніх підприємств у 2017 році у порівнянні з 2016 роком залишилася незмінною і склала 578 одиниць.

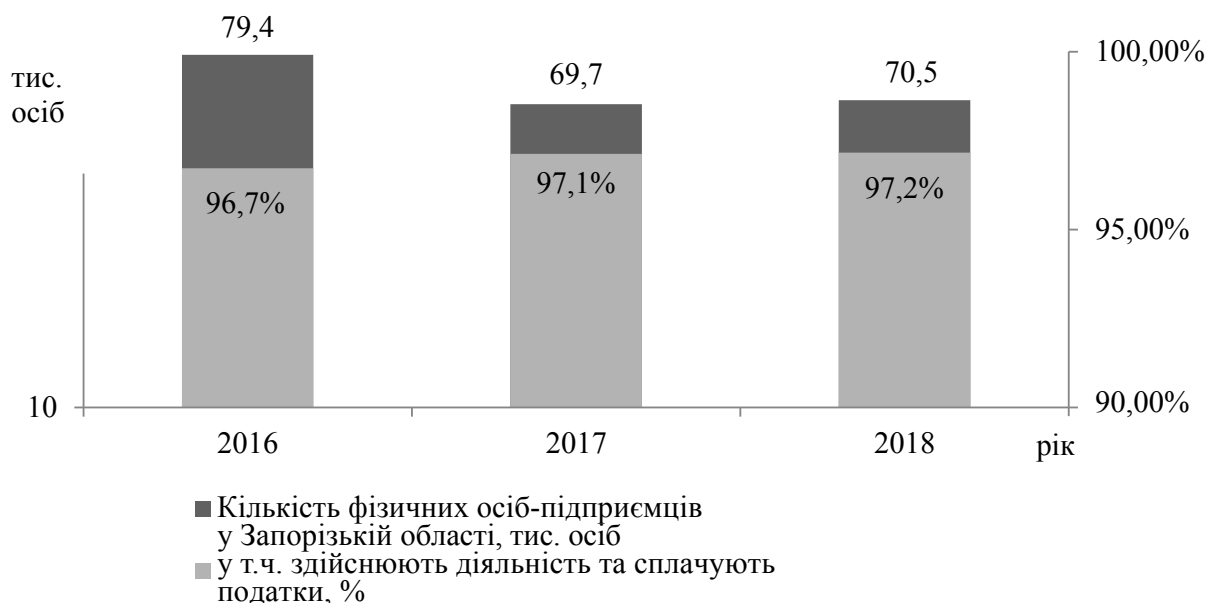
Кількість фізичних осіб-підприємців станом на 01.01.2019 становить 70 475 осіб, що на 1,1% більше, ніж у 2017 році (69 725 осіб). Питома вага кількості підприємців, які здійснюють діяльність та сплачують податки, у 2018 році склала 97,2% до усіх зареєстрованих фізичних осіб-підприємців (рис. 1).

За даними рис. 1 спостерігається зменшення кількості ФОП у Запорізькій області у 2018 році порівняно до 2016 року на 8,9 тис. осіб. Проте у 2018 році відбулось їх збільшення порівняно до 2017 року на 0,8 тис. осіб. Також зросла частка ФОП, які здійснюють діяльність та сплачують податки. Така тенденція свідчить про завершення процесу масового закриття підприємств, розпочатого після запровадження у 2017 році обов'язковості сплати єдиного соціального внеску незалежно від наявності доходу.

Середній темп їх приросту кількості малих і середніх підприємств по Запорізькій області у розрізі міст/районів у 2017 році складає 8,2%. Зокрема, найбільший приріст спостерігається на територіях: міста Токмак (19,8%), Мелітополь (11,5%), Бердянськ (9,7%), Запоріжжя (7,9%) та Токмацького (15,2%), Вільнянського (13,5%), Приазовського (11,8%), Мелітопольського (11,3%); Запорізького (11,0%), Бердянського (10,2%) районів.

МСП розвивається майже в усіх галузях господарського комплексу області (рис. 2 та рис. 3).

За даними рис. 2 видно, що у 2017 році найбільша частка загальної кількості малих

Рис. 1. Динаміка діяльності фізичних осіб-підприємців

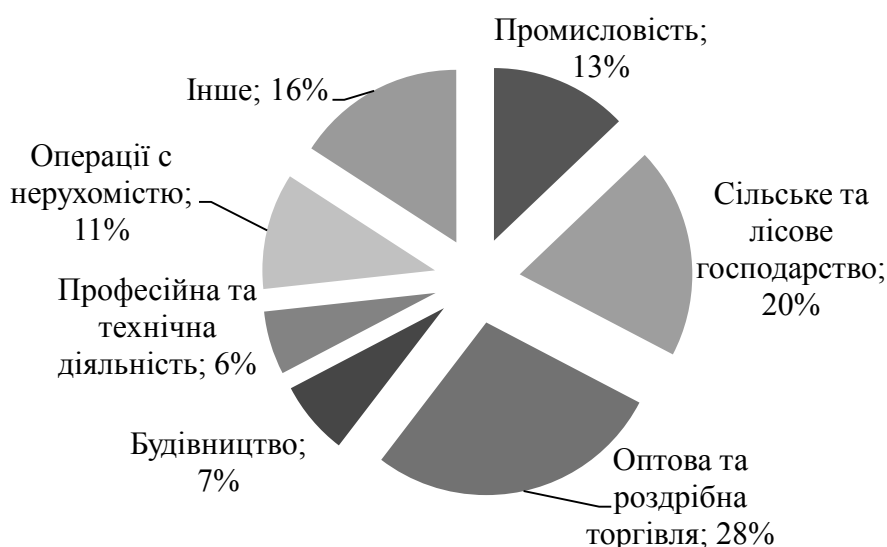
Джерело: складено за даними [3]

підприємств була зосереджена у сфері: оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 3819 одиниць; сільського, лісового та рибного господарства – 2765 одиниць.

Середні підприємства найбільш зосереджені у сфері: промисловості – 220 одиниць; сільського, лісового та рибного господарства – 114 одиниць; оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 86 одиниць.

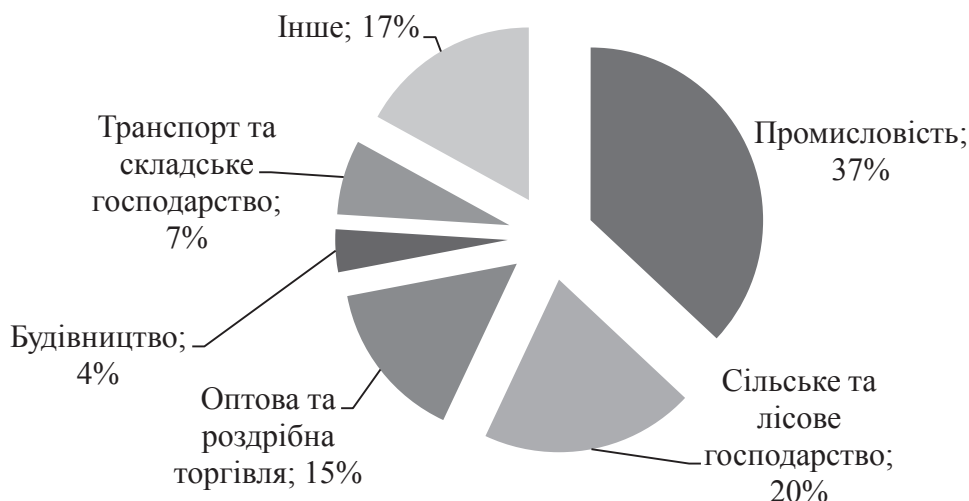
У 2017 році (рис. 4) середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств збільшилася порівняно з попередніми роками на 3,4% та становила 62,9 тис. осіб (у 2016 році – 60,8 тис. осіб), або 24,7% до загальної кількості найманих працівників підприємств області.

Кількість найманих працівників на середніх підприємствах зменшилася на 10,4% та склала 105,3 тис. осіб (у 2016 році – 116,2 тис. осіб) або 41,3% до загальної кількості найманих

Рис. 2. Структура малих підприємств Запорізького регіону за видами діяльності станом на 01.01.2018 р., %

Джерело: складено за даними [3]

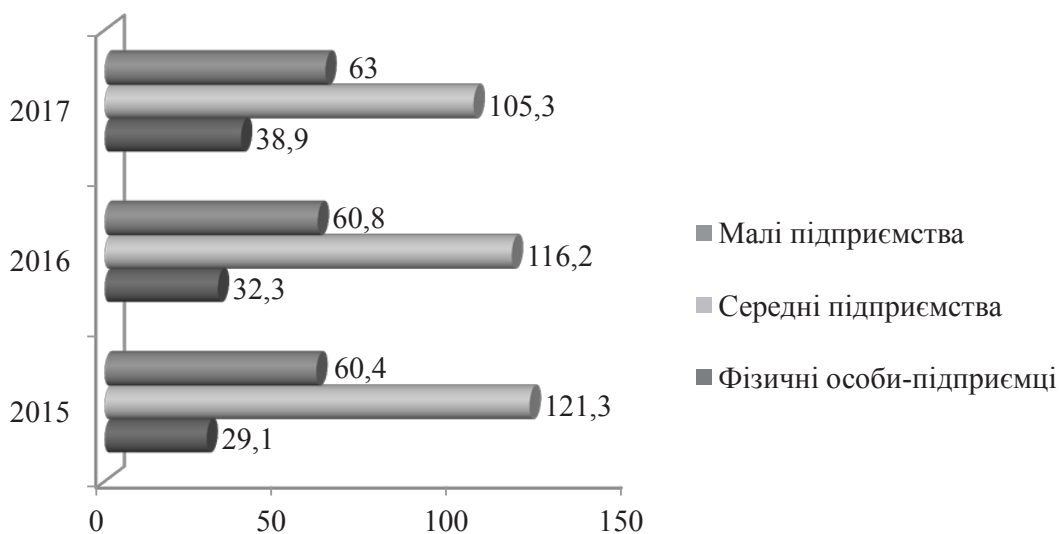
Рис. 3. Структура середніх підприємств Запорізького регіону за видами діяльності станом на 01.01.2018 р., %

Джерело: складено за даними [3]

працівників підприємств області. Якщо врахувати статистичні показники діяльності великих та середніх підприємств області, зокрема, одночасне збільшення кількості великих підприємств та найманих працівників на них (на 9,6 тис. осіб у 2017 році) та зменшення найманих працівників на середніх підприємствах (11 тис. осіб у 2017 році), то від’ємна динаміка на середніх підприємства вказує, що їх дані враховані у статистичній інформації у частині суб’єктів великого підприємництва.

Кількість найманих працівників у фізичних осіб-підприємців за 2017 рік збільшилась на 12% і склала 38,9 тис. осіб.

За даними Головного управління Державної фіскальної служби у Запорізькій області та Запорізького управління Офісу великих платників податків Державної фіскальної служби питома вага надходжень у 2018 році до бюджетів усіх рівнів від діяльності фізичних осіб-підприємців, малих та середніх підприємств склала 43,24%, що на 3,4 відсоткових пункти більше відповідного показника 2017 року (39,8%). У грошовому еквіваленті обсяг надходжень від діяльності суб’єктів МСП до зведеного бюджету області за 2018 рік збільшився на 27,4% до відповідного показника 2017 року

Рис. 4. Кількість найманих працівників на МСП за 2015-2017 роки, тис. осіб

Джерело: складено за даними [3]

і склав 12113,2 млн. грн. (у 2017 році – 9504,8 млн. грн.).

В Запорізькій області активно розвивається стартап-рух, створюються презентаційно-освітні майданчики для авторів стартапів. Запровадження конкурсів, хакатонів, стажувань для підприємців та осіб, що планують започаткувати власну справу, у тому числі з ОТГ, сприятимуть розвитку інноваційного молодіжного підприємництва, забезпеченню ефективного обміну досвідом між досвідченими та молодими підприємцями, налагодженню кооперації в сільській місцевості.

Незадовільний стан розвитку ринкової інфраструктури виступає своєрідним індикатором стану малого бізнесу, завдяки якому бізнес-середовище і сам бізнес може повноцінно діяти в ринкових умовах. Інфраструктура за логікою розвинених країн повинна було б сприяти створенню та функціонуванню підприємницького середовища, малого та середнього бізнесу в умовах трансформаційної економіки, формувати організаційно-економічне середовище для стимулювання підприємницької діяльності та швидкої адаптації суб'єктів малого бізнесу до ринкових умов. Експерти Інституту економічних досліджень і політичних консультацій оцінили регіони України на основі опитування підприємців за 4 критеріями: якість ділового середовища; поточна бізнес-активність; довгострокова бізнес-активність; оцінка основних 3-х регуляторних процедур: реєстрації, податкового адміністрування, перевірок. За результатами цього дослідження [5] перше місце серед регіонів зайняла Вінницька область. Це єдина область України, де підприємці позитивно оцінили поточний стан ділового середовища. Також у Вінницькій області зафіксовані найвищі довгострокові очікування серед таких регіонів України, як Львівська, Рівненська, Тернопільська та Закарпатська області. Найгірші результати зафіксовані для Харківської області (25 місце разом із Луганською та Донецькою областями) з найнижчою оцінкою ділового середовища; в Запорізькій області (22 місце) індекс регуляторних процедур виявився вищим, ніж на

Харківщині, але область має низьку поточною діловою активністю, як зазначено у звіті ІЕД [5]. Деяко гірші результати у Миколаївській, Херсонській та Чернівецькій областях порівняно до Запорізької області.

Крім того, визначено найбільші конкурентні переваги і недоліки Запорізького регіону. Перевагами Запорізького регіону є: рівень технологій, рівень конкурентоспроможності в промисловості, вплив району розташування на ведення бізнесу, здатність бізнесу використовувати новітні технології, навички природничих наук. Недоліками Запорізького регіону є недостатня екологічність виробництва, зміна умов ведення бізнесу в останні роки, низький потенціал для розвитку туризму, недостатнє знання рідної мови та низьке знання іноземної мови [7]. Ці чинники перешкоджають інвестиціям у розвиток малого та середнього бізнесу як з боку резидентів, так і з боку нерезидентів. Але ж в цілому, бізнес-середовище Запорізького регіону має сприятливе розташування для ведення бізнесу, а бізнес-середовище здатне використовувати новітні технології.

Важливим напрямом створення сприятливого підприємницького клімату є розвиток мережі інфраструктури підтримки підприємництва [8, с. 20]. Як свідчить світовий досвід, передові позиції за рівнем технологічного та соціально-економічного розвитку займають держави світу, в яких активно створюється розгалужена інфраструктура, що активно сприяє реалізації інновацій. В умовах сьогодення формування розвинутої інфраструктури підтримки підприємництва є одним із важливих завдань. Саме тому одним із пріоритетів Програми є не лише зростання кількості об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, а й рівномірне їх розміщення у районних центрах та ОТГ (у містах Бердянську, Енергодарі, Молочанську, а також у Широківській та Чернігівській ОТГ) [3]. У рамках цього напряму планується також забезпечити бізнес дієвими інструментами фінансово-кредитної підтримки, зокрема: часткового відшкодування відсоткових ставок за банківськими кредитами на реалізацію

бізнес-планів, безповоротної фінансової підтримки переможцям конкурсів бізнес-планів серед учасників бізнес-інкубаторів області тощо [3].

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене дослідження дозволило виявити основні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу в Запорізькому регіоні, а саме: протягом 2016-2018 рр. відбулось зростання кількості малих підприємств та ФОП; кількість середніх підприємств залишається незмінною. Питома вага кількості підприємств, які здійснюють діяльність та сплачують податки, у 2018 році склала 97,2% до усіх зареєстрованих фізичних осіб-підприємців. У 2018 році відбулось збільшення частки таких підприємств, що свідчить про завершення процесу масового закриття підприємств, розпочатого після запровадження у 2017 році обов'язковості сплати єдиного соціального внеску незалежно від наявності доходу. МСП розвивається майже в усіх галузях господарського комплексу області. Найбільша частка загальної кількості малих підприємств була зосереджена у сфері: оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; сільського, лісового та рибного господарства. Середні підприємства найбільш зосереджені у сфері промисловості; сільського, лісового та рибного господарства; оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів.

В Запорізькій області активно розвивається стартап-рух, створюються презентаційно-освітні майданчики для авторів стартапів. Запровадження конкурсів, хакатонів, стажувань для підприємців та осіб,

що планують започаткувати власну справу, сприятимуть розвитку інноваційного молодіжного підприємництва, забезпеченню ефективного обміну досвідом між досвідченими та молодими підприємцями, налагодженню кооперації в сільській місцевості.

Отже, протягом 2017-2018 років відбувалося збільшення основних структурних показників діяльності МСП (загальна кількість МСП, кількість найманих працівників, обсяг реалізованої продукції, відрахування до бюджетів усіх рівнів, кількість фізичних осіб-підприємців, які здійснюють діяльність та сплачують податки). Протягом останніх років відбулось реформування у сферах, що впливають на ведення бізнесу, зокрема щодо надання адміністративних послуг та дозвільних документів, децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців тощо. Також проведено перегляд та скорочення діючих регуляторних актів в області.

Мотивація для активізації малого та середнього бізнесу в Запорізькому регіоні істотно залежить від інвестиційної привабливості обласних центрів та міст Запорізької області, від рівня розвитку ринкової інфраструктури, а також загальної атмосфери для розвитку потенціалу вільного підприємця. З метою зниження підприємницького ризику особливу роль відіграє державна допомога для бізнесменів щодо інформаційного забезпечення аналізу ринкового середовища та моніторингу соціально-економічної ситуації в регіоні, видів діяльності стратегічного характеру, що дозволить оцінити нові шанси для впровадження новаторських підприємницьких ідей.

Список літератури:

1. Беліченко А. Тенденції та перспективи розвитку малого бізнесу в Запорізькому регіоні. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 44. С. 60–64.
2. Кашуба О. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 103–106.
3. Комплексна програми розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на 2019-2020 роки. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/2174/kompleksna-programi-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidprijetstva-v-zaporizkiy-oblasti-na-2019-2020-roki.html>
4. Концепція розвитку малого та середнього підприємництва в Запорізькій області на період до 2022 року. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000065/65839.pdf
5. Малий и средний бизнес в Украине: основные препятствия и вызовы. URL: https://24tv.ua/ru/malyj_i_srednij_biznes_v_ukraine_osnovnye_prepjatstva_i_vyzovy_n884659

6. Програма розвитку малого та середнього підприємництва в місті Запоріжжі на 2017–2021 роки (затверджена Рішенням міської ради від 30.08.2017 № 45). URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Zaporizhia_SME_Plan-Sept_2017-final-web.pdf

7. Регіональне ділове середовище в Запоріжжі. URL: <http://competitiveness.icps.com.ua/profiles/23>

8. Червона О.Ю. Основні чинники державного регулювання малого бізнесу в Україні. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2015. № 4. С. 18–23.

References:

1. Belinichenko A. (2011). Tendentsii ta perspektivu rozvutky malogo biznesy v Zaporizkomy regioni [Trends and prospects for the development of small business in the Zaporozhye region]. *Gymanitarnui visnuk ZDIA*, no 44, pp. 60–64. (in Ukrainian)

2. Kashuba O. (2015). Pidpruemnutsvo v Ukraini: problem i perspektivu rozvutky [Entrepreneurship in Ukraine: problems and development prospects]. *Ekonomika ta derzava*, no 6, pp. 103–106. (in Ukrainian)

3. Kompleksna programa rozvutky malogo ta serednogo pidpruemnutsva v Zaporizkoy oblasti na 2019-2020 roku [A comprehensive program for the development of small and medium-sized enterprises in the Zaporizhzhya region for 2019-2020]. Available at: <https://www.zoda.gov.ua/article/2174/kompleksna-programi-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidprijemnistva-v-zaporizkiy-oblasti-na-2019-2020-roki.html>

4. Kontseptsii rozvutky malogo ta serednogo pidpruemnutsva v Zaporizkoy oblasti na period do 2020 roky [The concept of development of small and medium-sized enterprises in the Zaporozhye region for the period until 2022]. Available at: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000065/65839.pdf

5. Malui ta cerednii biznes v Ukraine osnovnye prepjatstvy i vyzovy [Small and medium business in Ukraine: the main obstacles and challenges]. Available at: https://24tv.ua/ru/malyj_i_srednij_biznes_v_ukraine_osnovnye_prepjatstvija_i_vyzovy_n884659

6. Programa rozvutky malogo ta serednogo pidpruemnutsva y misty Zaporiziy na 2017-2021 roku (zatverdzena Risheniam miskoy radu 30.08.2017 № 45) [The program for the development of small and medium-sized enterprises in the city of Zaporozhye for 2017-2021]. Available at: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Zaporizhia_SME_Plan-Sept_2017-final-web.pdf

7. Regionaline dilove seredovuche v Zaporizi [Regional business environment in Zaporozhye]. Available at: <http://competitiveness.icps.com.ua/profiles/23>

8. Chervona O.Y. (2015). Osnovni chunuku derzavnogo regylyvanya malogo biznesy v Ukraini. [Factors of state regulation of small and medium-sized business]. *Visnuk Lvivskogo natsionalnogo yniversutety imeni Ivana Franka*, no 4, pp. 18–23. (in Ukrainian)